

Jøderne i Slagelse

– hvorfra kom de, og hvor drog de hen?

Slagelses befolkning har gennem tiden omfattet mange jødiske familier. Tilrejsende jøder er kommet til byen og har fået tilladelse til at nedsætte sig som købmænd, slagtere, bogtrykkere eller andet, har stiftet familie og er rejst videre eller blevet gamle der. Allan Falk gennemgår de jødiske familier fra den første jøde, som bosatte sig i Slagelse, til den sidste, som døde i byen.

Af Allan Falk

Indledning

Denne artikel er hovedsageligt baseret på de oplysninger, der fremgår af folketællinger, mandtalslister og borgerskabsregisteret for Slagelse. For ikke at gøre noteapparatet for tungt vil kun de kilder, der ikke er umiddelbart indlysende, blive nævnt.

Et par statistiske oplysninger: Der er i alt 308 jøder, der har sat fod i Slagelse. Heri er dog medregnet spædbørn, der er døde efter få dage. Af disse 308 er der 19, der både er født og døde i Slagelse.

Et tværsnit baseret på folketællinger fra 1787 til 1940 viser følgende antal jøder sammenholdt med hele Slagelses befolkning (bortset fra årene 1814-1829, der er baseret på mandtalslister kun for jøder):

Jøder i Slagelse i folketællinger og mandtalslister

FT:	Jøder:	Alle:	%:
1787	9	1.723 ¹	0,52
1801	26	1.732	1,50
1814	64		
1819	80		
1824	78		
1829	87		
1834	99 ²	2.915	3,40
1840	99	3.186	3,11
1845	83	3.563	2,33
1850	71	4.011	1,78
1855	40	4.747	0,84
1860	47	4.931	0,95
1870	31	5.468	0,57
1880	15	6.076	0,25
1890	14	6.816	0,21
1901	8	8.958	0,09
1906	8		
1911	10		
1916	12		
1921	6		
1925	8		
1930	6		
1940	7		

Jøderne i Slagelse – hvorfra kom de, og hvor drog de hen?

Der var således flest jøder i Slagelse i perioden mellem 1834 og 1840, både faktisk og procentuelt. Den procentuelle andel var i den periode væsentligt større, end den nogensinde var i København. Procentdelene for årene efter 1901 er ikke medtaget, da de er så små. Indvandringen fandt hovedsageligt sted mellem 1780 og 1814, mens væksten mellem 1814 og 1834 altovervejende skyldes børnefødsler. Udvandringen tog fart mellem 1850 og 1855. Der har imidlertid kontinuerligt boet jøder i Slagelse i perioden 1780 til 1965.

Bredegade 52, hvor den jødiske menighed i Slagelse holdt gudstjenester. Foto: Hugo Matthiesen 1919.

Indvandring fra år 1739 til 1800

Slagelse ligger på rejseruten Altona/Hamburg-København, så der er utvivlsomt mange flere end 308 jøder, der har rejst gennem Slagelse og måske overnattet. Den tysk-jødiske forretningskvinde Glückl von Hameln omtaler således i sine memoirer, at hun rejste til sin søn Josefs bryllup i København.³ Hun nævner ikke hvilket tidspunkt, men det har formentlig været omkring år 1699.⁴

Den første jøde, der bosatte sig i Slagelse, var Mendel Simon, som den 9. oktober 1739 fik tilladelse til at bosætte sig i byen. Af dette dokument fremgår, at han kom fra Altona. Han fik dog først borgerskab som købmand i Slagelse den 23. februar 1740 og må formodes på dette tidspunkt at være bosat i Slagelse. Han blev dog kun få år i Slagelse. Allerede i 1743 flyttede han

til København. Men selvom hans ophold i Slagelse var kortvarigt, var det dog tilstrækkeligt til, at han blandt sine trosfæller i København var kendt som Mendel Slagelse. Han døde 1784 og blev – som de fleste jøder, der har boet i Slagelse – begravet på den gamle jødiske begravelsesplads i Møllegade i København. Der blev først indviet en jødisk begravelsesplads i Slagelse i 1863. Mendel var gift med Hendel Speyer, som formentlig blev født i København. I hvert fald fik hendes far, Isak Mendel Speyer, allerede i 1702 lejdebrev til at nedsætte sig i København. Hendel fødte i 1740 datteren Malca, som således var den første jøde, der blev født i Slagelse.

Den næste jøde, der formentlig bosatte sig i byen, var David Levin, der den 28. august 1753 fik borgerskab som købmand i Slagelse. Men noget nærmere om ham vides ikke. Herfra er der et spring til 1780, hvor den næste bosættelse i Slagelse fandt sted. Det år kom ægteparret Samuel Berendt og Birthe Abrahamsen samt deres datter Eva til Slagelse. Samuel var født ca. 1748 i Friedrichstadt i Slesvig og var indvandret til Ringsted i 1766. Her var han tjenestekarl hos Birthes bror, Moses Abraham.⁵ Samuel fik borgerskab som markedshandler i Slagelse den 14. marts 1780. I folketællingen 1787 er han ”Privilegeret Handelsmand”, og senere blev han skoleholder i ”Jødeskolen” i Bredegade 20. Samuel døde i 1801.

Samuel og Birthes datter Eva blev gift med Aron Salomon. Han var født ca. 1758 i Ringsted. Hans far, Salomon Marcus, var født i 1718 i Heidingsfeld i ”de Wertzburgske Lande” og var indvandret til Ringsted, hvor han den 6. maj 1755 havde fået borgerskab som hårdugsfabrikant. Aron fik borgerskab som købmand i Slagelse den 7. marts 1783 og fik tillige borgerskab som brændevinsbrænder den 12. oktober 1814. Han blev formand for den menighed, som efterhånden blev dannet i Slagelse,⁶ og blev i øvrigt meget gammel. Han døde først i 1852.

Den næste familie, der bosatte sig i Slagelse, var ægteparret Jacob Berendt Gumpert og Serine, født Abraham. Jacob var født ca. 1735 i Friedrichstadt og fik ved kongelig resolution af 11. marts 1796 tilladelse til at

Jøderne i Slagelse – hvorfra kom de, og hvor drog de hen?

nedsætte sig i Slagelse og at handle med ”indenlandsk Alenkram, ostindiske og chinesiske Varer”. Familien omfattede ved indvandringen fire børn. Det gik ikke så godt med den handel, for i folketællingen 1801 står der, at Jacob levede af almisser. Han døde i 1810, efter at han og Serine havde fået yderligere otte børn. Den næst yngste, Nathan Jacob Gumpert, udvandrede til Göteborg, hvor han med stor succes drev en boghandel. Og gennem ham er Jacob og Serine tiptipoldeforældre til den kendte svenske skuespiller og instruktør Erland Josephson (1923-2012).

Den 21. juni 1797 fik Berendt Syskind borgerskab som købmand i Slagelse. Også han var født i Friedrichstadt, ca. 1768, og også han og hans ægtefælle Eva, født Moses, medbragte fire børn. Berendt og hans familie forlod imidlertid Slagelse efter få år, idet de drog til Ringsted, hvor de befinder sig i folketællingen 1801. Men den 12. maj 1802 fik Berendt på ny borgerskab som købmand i Slagelse, og her blev han indtil sin død i 1817.

Langvejsfra, fra Königsberg i Østpreussen (nu Kaliningrad i Rusland), kom en ung mand, Salomon Isak Cohn, født ca. 1774, til Slagelse, hvor han fik borgerskab som slagter den 14. februar 1798. Han blev efter kort tid – før folketællingen 1801 – gift med Bolette Jacobsen, født ca. 1779 i Ringsted. Hun var en af fire døtre af handelsmand Jacob Abraham og Esther Wulff i Ringsted, der alle blev gift med ægtefæller, der bosatte sig i Slagelse. Salomon Isak og Bolette fik otte børn og har en stor efterslægt, heriblandt oldebarnet, slagtermester Arne Cohn (1922-1984). Mange af dette tidsskrifts læsere erindrer sikkert med glæde Arne Cohn og hans slagterforretning i Rørholmsgade i København. Salomon Isak Cohn forblev i Slagelse, hvor han døde i 1852.

Indvandring fra år 1800

Generelt vil unge, enlige mænd, der kun var kortvarigt i Slagelse uden der at stifte familie, ikke blive omtalt her i artiklen. Men jeg vil dog ikke undlade at nævne, at i 1799 kom kattuntrykker Heiman Jacob Bing, født 1776 i Amsterdam, til Danmark, og i folketællingen 1801 finder man ham i Slagelse. Men allerede få år senere var han rejst videre til København, hvor han i

1803 grundlagde en friskole for jødiske drenge sammen med sin senere svoger L. J. Kalisch. Han drev en kendt boghandel på hjørnet af Pilestræde og Sværtegade og var medstifter af Boghandlerforeningen. Nok så kendt er to af hans sønner, Meyer Herman Bing (1807-1883) og Jacob Herman Bing (1811-1896), der sammen med Frederik Vilhelm Grøndahl grundlagde porcelænsfabrikken Bing & Grøndahl i 1853.⁷ Og Jacobs yngste søn, Anton Jacob Bing, der blev uddannet som landbrugs-kandidat, fik den tilknytning til Slagelseegnen, at han i årene 1873 til 1883 var forpagter og i årene 1883 til 1890 ejer af Mullerupgaard i Drøsselbjerg sogn, ikke langt fra Slagelse. Senere blev han konsulent for Sorø Amts Landøkonomiske Selskab og redaktør af *Ugeskrift for Landmænd*. Fra 1901 til 1903 var han valgt til Folke-tinget for Slagelsekredsen.⁸

Blandt ovennævnte ægtepar Jacob Berendt Gumpert og Serine Abrahams fire børn var datteren Eva, født ca. 1781. Hun blev gift med Jacob Moses, der den 8. januar 1800 fik borgerskab i Slagelse som kræmmer. Han var født ca. 1772 i Ringsted som søn af Moses Abraham, der var bror til ovennævnte Birthe Abraham- sen, gift med Samuel Berendt. Jacob Moses havde haft borgerskab som handelsmand i Ringsted i perioden fra den 27. januar 1794 til den 17. juni 1799 og var altså draget fra Ringsted til Slagelse. Jacob Moses døde i 1828 i Slagelse, men han havde dog forinden i en årrække boet i København, hvor hovedparten af hans og Evas ni børn var blevet født.

Jacob Moses' storebror Abraham Moses, født ca. 1765 i Odense, kom også til Slagelse fra Ringsted. Han havde fået borgerskab som kræmmer i Ringsted den 16. april 1784, men drog til Slagelse, hvor han fik borgerskab som handelsmand den 29. april 1807. Han blev gift med Ellen Levin, som var hentet langvejs fra. Hun var født ca. 1775 i Maineck, en lille landsby (336 indbyggere i 1818) i Bayern ved floden Main, den største biflod til Rhinen. Hendes forældre er ukendte. Abraham og Ellen fik seks børn, alle født i Slagelse, hvor Abraham døde i 1824. Ellen videreførte efter Abrahams død hans købmandshandel og døde i Slagelse i 1850.

Jøderne i Slagelse – hvorfra kom de, og hvor drog de hen?

Ellen var skam ikke den eneste i Slagelse på det tidspunkt, der var født i Maineck. Den 25. november 1801 havde Jonas David fået borgerskab som købmand i Slagelse, og det samme fik hans bror, Moses, den 8. oktober 1806. Jonas var født den 18. januar 1775 og Moses den 20. november 1779, begge i Maineck. Også brødrenes søstre Caroline og Sophie kom til Slagelse, men mere herom senere.

Jonas blev gift i 1805 i Hamborg med Frederikke Warburg, som var født der i 1782. Og Jonas klarede sig godt. Selvom det var Aron Salomon, der var formand for menigheden i Slagelse, var det Jonas David, der underskrev mandtalslisterne, efter at det var blevet en pligt for de jødiske menigheder at udfylde og indlevere disse til de lokale politimestre i henhold til Anordningen af 29. marts 1814. Det gjorde han dog kun til 1827, for den 29. marts 1827 blev han og Frederikke døbt i deres hjem. I den forbindelse antog Jonas yderligere navnet Ferdinand og Frederikke yderligere navnet Marie. De børn, der var født før 1822, blev døbt det år, mens de efterfølgende blev døbt i naturlig forlængelse af deres fødsel. Jonas og Frederikke fik i alt 16 børn. Jonas var den eneste af de fire søskende David, der blev døbt. Moses David blev gift i København den 23. juni 1906 med Sara Henriques. Sara var født i København, men hendes far var født i Nakskov, hvortil farfaderen, Moses Aron Nathan, var indvandret i 1711 fra Altona. Moses klarede sig ikke så godt som sin bror. Han gik konkurs i 1819, men fik dog genetableret sig og forblev i Slagelse til sin død i 1862. Moses og Sara fik ingen børn.

Den 24. februar 1813 fik Benjamin Isaac Kayser borgerskab som købmand i Slagelse. Han var født ca. 1759 i Kassel i Hessen. Han kom dog ikke direkte til Slagelse derfra, men havde først slået sig ned i Korsør, hvor han havde fået borgerskab som ”privilegeret Handelsjøde” den 15. oktober 1795. Han blev gift med Maren Jacobsen, født ca. 1777 i Ringsted som datter af Jacob Abraham og altså søster til Birgitte Jacobsen. Benjamin boede i Slagelse til sin død i 1850. Heller ikke Benjamin og Sara fik nogen børn. Men de havde et plejebarn, Jacobine Wulff, født i København den 14. marts 1805, hvis forældre var døde. Jacobine var hos

*Bredegade 17, hvor familien Litichevsky boede ca. 1925-1960.
Foto: Allan Falk 2018.*

dem i 1814, og hun blev boende også som voksen, selv efter Marens død i 1827 og selvom hun fik to børn, uagtet at hun aldrig blev gift. Efter Benjamins død i 1850 boede hun hos sin datter Amalie til sin egen død i Slagelse i 1861. I 1814 havde Benjamin og Maren yderligere et plejebarn, Frederikke Wulff, som ikke var beslægtet med Jacobine Wulff trods navneligheden. Frederikke blev født i Næstved ca. 1797, men døde allerede i 1819 i Slagelse. Frederikke var barnebarn af Jacob Abraham i Ringsted, og hendes far, Wolf Jacob Wulff, var handlende i Næstved.

En yngre søster til Maren og Birgitte Jacobsen, Lene Jacobsen, født ca. 1781 i Ringsted, kom ligeledes til Slagelse, idet hun blev gift med David Falk (ikke beslægtet med denne artikels forfatter). David Falk var født i Nyborg ca. 1773, uddannet som urtekræmmer i København og fik borgerskab som købmand i Slagelse den 4. november 1801. David kom dog ikke til Slagelse fra København, men fra Korsør, hvor han er registreret i folketællingen 1801. David døde i 1822 i Slagelse. Lene videreførte i en årrække Davids købmandshandel, men flyttede mellem 1850 og 1855 til København, hvor hun døde i 1858.

Den fjerde Jacobsen-søster, der kom til Slagelse, var Pesche (også kaldet Rebecka), født ca. 1773 i Ringsted. Hun blev gift med Heiman Isac, født ca. 1749 i Wandsbek. Han var indvandret til Ringsted, hvor han havde

fået borgerskab den 11. juni 1795, men var så draget til Slagelse, hvor han fik borgerskab som købmand den 16. oktober 1811. Han blev gammel – han døde først i 1839 (i Slagelse) og overlevede sin 24 år yngre ægtefælle med otte år.

Moses Jacob Wedell fik borgerskab som handelsmand i Slagelse den 5. juni 1811 og blev gift med Caroline Salomon, en datter af Aron Salomon og Eva Berendt. Moses var født ca. 1780 i Pommern, fødebyen kendes ikke. Om ham er oplyst i mandtalslisten for 1814: ”Har ingen Lejdebrev, men har staaet i dansk Militair Tieneste ved Hans Høyhed Prinds Friderick Ferdinants Dragon Regiments Escadron som Underofficer og blev fra samme meddeelt Afsked den 3de Martii 1811 kom til Sieland i Aaret 1808.” At en jøde gjorde militærtjeneste, var dengang temmelig usædvanligt, selvom det havde været muligt fra 1809 ifølge et kongeligt Reskript. I Slagelse fik Moses imidlertid et nok så vigtigt hverv som lærer for det voksende antal jødiske børn i Slagelse. Moses og Caroline fik selv seks børn og har en stor efterslægt.

Fra København, hvor han var født ca. 1753, drog Israel Abraham og hans ægtefælle Rachel Moses med to børn vestpå. De slog sig først ned i Ringsted, hvor Israel fik borgerskab den 1. januar 1794. Det borgerskab blev opsagt den 3. maj 1802, for familien drog videre til Slagelse, hvor Israel fik borgerskab som købmand den 12. maj 1802. Israel og Rachel blev i Slagelse, hvor Israel døde i 1833 og Rachel i 1845. Israel og Rachels søn Isak Israel, født ca. 1789 i Ringsted, fik borgerskab som købmand i Slagelse den 29. maj 1811. Han blev gift med Henriette Meyer, født ca. 1794 i København. Dette ægtepar fik syv børn, alle født i Slagelse, hvor Isak døde i 1851, og Henriette fulgte efter i 1856.

Zacharias Nathan var født ca. 1785 i Rendsburg. Herfra indvandrede han til Slagelse, hvor han fik borgerskab som købmand den 4. oktober 1810. Han blev gift med Frederikke Berendt, en søster til Eva Berendt. De fik kun et barn, Nathan Zacharias Nathan, men han fik til gengæld 11 børn. Zacharias døde i Slagelse i 1869 og blev begravet på den i 1863 indviede jødiske begravelsesplads i Slagelse.⁹

Den 7. december 1814 fik Peter Magnus borgerskab som bogtrykker i Slagelse. Han blev født den 14. november 1786 i København. Også han var efterkommer af Moses Aron Nathan i Nakskov, dog et oldebarn. Peter Magnus var først gift med Frederikke Wulff, men hun døde af barselsfeber – datidens svøbe for fødende kvinder dengang og langt op i 1800-tallet – den 12. december 1819 i Slagelse efter at have født sønnen Carl Ludvig Frederik Jacob Magnus den 21. november 1819. Han videreførte faderens bogtrykkervirksomhed efter dennes død. Jonas og/eller Moses David sendte så bud efter deres søster Sophie i Maineck, hvor hun blev født den 18. maj 1799, og hun blev gift med Peter den 12. april 1820 i Slagelse. Peter var ikke ”bare” bogtrykker. Samme år han kom til Slagelse, begyndte han at udgive *Avis for 10 Købstæder*, senere kaldet *Slagelse Ugeblad*, *Den Vestsjællandske Avis* og til sidst *Sjællands Tidende*. Og da Jonas David var blevet døbt, var det Peter, der overtog hvervet med at udarbejde de årlige mandtalslister. Han døde i 1856 i Slagelse.

Den fjerde af de fire søskende i David-familien, søsteren Caroline, var et par år ældre end Sophie. Hun kom også til Slagelse tidligere end Sophie og boede, ugift, hos sin bror Moses i 1814. Allerede året efter var hun dog væk, for hun blev gift med købmand i Kalundborg Elias Israel Roeskilde, morbror til forfatteren Meïr Aron Goldschmidt og foreviget i dennes værk *Erindringer fra min Onkels Hus*.

En søster til Elias, Line Roskilde (også kaldet Eline Rothschild), blev gift i 1815 i Slagelse med købmand i Slagelse Emanuel Berendt (1790-1832), søn af Berendt Syskind og Eva Moses. Og jeg vil ikke undlade at nævne, at en anden søster, Pauline, der var gift med købmand i Kalundborg Moses Meyer Kaufmann, blev begravet i Slagelse ligesom sin ægtefælle. Deres gravsten er en af kun 11 på den mosaiske begravelsesplads i Slagelse. Alle tre søskende er født i Roskilde, hvor deres far Israel Levin (1759-1826) var købmand. Han antog efternavnet Roeskilde, efter at det ved Anordningen af 29. marts 1814 var blevet pålagt alle jøder at antage et fast familienavn. Det er så en pudsighed, at dette navn på jiddisch er blevet forvansket til ”Roitschild”, som er det navn, der står på hans gravsten i Møllegade.

Jøderne i Slagelse – hvorfra kom de, og hvor drog de hen?

Men det forvanskede navn Roitschild/Rothschild blev skam også benyttet af en anden jøde fra Roskilde, Joseph Moses Rothschild, født ca. 1796 i Roskilde. Hans farfar, Pincus Moses, var indvandret fra Polen og havde fået borgerskab i Roskilde den 15. september 1767 som uldspinder. Hans jiddiske navn – som står på hans gravsten – er Pesach M (=fra) Roitschild. Joseph kom til Slagelse og ”conditionerer” (tjener) hos Moses David i mandtalslisterne 1814-1819. Senere blev han selvstændig handelsmand i Slagelse og blev gift med Bolette Wulff, søster til Frederikke Wulff. Han og Bolette fik 11 børn. Han døde i Slagelse i 1851, hvorefter Bolette flyttede til København.

Ca. 13 år efter sin lillebror David kom Salomon Falk til Slagelse, hvor han fik borgerskab den 7. november 1814 som købmand efter at have opsagt sit borgerskab i Korsør, som han havde fået den 1. september 1806. Salomon var født ca. 1768 i Nyborg. Men hans ægtefælle var hentet langvejs fra, fra Burgkunstadt ved floden Main i Bayern. Hun hed Sara Gottlieb eller Koppel (efternavnet varierer i forskellige kilder) og var født ca. 1785. I luftlinje ligger Burgkunstadt kun 4 kilometer fra førnævnte Mainneck – sejler man ad floden Main, er afstanden dog over dobbelt så stor. Salomon og Sara fik to børn født 1810 og 1812 i Korsør. Salomon døde allerede i 1826 i Slagelse, hvorefter Sara som enke ernærede sig ved håndarbejde og først i 1849 døde, ligeledes i Slagelse.

Ovennævnte familier udgjorde grundstammen i den jødiske menighed i Slagelse, hvilket bedst illustreres ved antallet af ægtepar:

1787:	2
1801:	5
1814:	12
1819:	15
1824:	14
1829:	17
1834:	17

Gravsten over Louis Købner (1813-1890). Købmand og bankdirektør, medstifter af Sparekassen for Slagelse og Omegn. Foto: Bjarne Schartau Cohn 2006.

Stigningen i det samlede antal skyldes som nævnt indledningsvis hovedsageligt børnefødsler, men der er også en del enlige personer, både familiemedlemmer og tjenestefolk.

Af de enkelte senere tilflyttere, der gjorde sig særligt bemærket, skal jeg dog nævne:

Louis Købner blev født den 22. maj 1813 i Odense som søn af Aron Isaac Købner, der var født i Lissa (nu Lezno i Polen). Aron var indvandret til Odense ca. 1805, men var senere draget til Svendborg, hvor han var slagter og kirkebetjent. I Odense var han blevet gift med Hanne Davidsen fra Fredericia, og de havde efterhånden fået ni børn. Louis var nummer fire. Louis var først handelsbetjent hos købmand Moses Lemle i Kerteminde, inden han den 25. august 1847 fik borgerskab i Slagelse. Han blev en betydelig skikkelse i Slagelses erhvervsliv og medstifter af Sparekassen for Slagelse og Omegn. Han blev

aldrig gift, men døde og blev begravet på den mosaiske begravelsesplads i Slagelse i 1890. Hans gravsten er helt speciel derved, at der deri er indsat en buste af ham i profil. Martin Dessau var født den 22. januar 1865 i Horsens. Han blev handelsuddannet på ”Københavns Svineslagteri”, grundlagt og ejet af Philip Wulff Heyman (der er mest kendt som grundlægger af Tuborg), og blev i 1886 indsat som bestyrer af ”Fyens Svineslagteri” i Assens (ligeledes grundlagt af Philip Heymann). I 1888 kom han til Slagelse som leder af opførelsen af og senere som den første direktør for Slagelse Andels Svineslagteri, og han blev i denne stilling til 1895, da han selv grundlagde ”Odense offentlige Slagtehus og Eksportslagteri”.¹⁰

Zalel Davidov Epel blev født i 1881 i Latzkova, Litauen. Hans ægtefælle Helene Urdang var ligeledes født i Litauen, men i Dorbyany. Zalel var indvandret til København i 1908, men fik allerede den 7. august 1909 næringsbrev til handel med gammelt jern i Slagelse. Den handel drev han til 1917, hvor han overdrog forretningen til sin søster Minas mand, Joseph Litischevsky. Zalel rejste tilbage til København. Joseph derimod, der var født i Kremenschug i Ukraine i 1890 og var indvandret til København i 1909 og blandt andet havde været bogtrykker af et jiddisch magasin, forblev i Slagelse til sin død i 1960. Det samme gjorde Mina, som døde som den sidste jøde i Slagelse den 23. april 1965. Blandt Joseph og Minas efterkommere må nævnes barnebarnet, tidligere overrabbiner Bent Lexner.¹¹

Udvandring

Fra Slagelse udvandrede 174 jøder, heraf 124 til København. De fulgte derved det almindelige mønster i anden halvdel af 1800-tallet, hvor store dele af Danmarks befolkning drog til København, tiltrukket af de mange nye jobmuligheder i den fremvoksende industri og de servicebehov, der fulgte deraf. Af de udvandrede vil jeg af pladshensyn kun omtale enkelte fra de allerede nævnte familier.

Slagtermester Salomon Isak Cohn havde en sønnesøn af samme navn og profession. Sønnesønnen var født i 1854 i Slagelse som søn af slagtermester Isak Salomon Cohn og Hanne Wedell, en datter af Moses Jacob Wedell og

Caroline Salomon. Isak og Hanne er begravet på den mosaiske begravelsesplads i Slagelse. Salomon Isak den yngre (barn nummer syv af ni) rejste til København i 1882 og nedsatte sig som slagtermester – de mange nye indbyggere skulle jo have noget at spise – og blev året efter gift med Isidora Bernth, hvis far, Hertz Moses Bernth, var værtshusholder og kammerjæger i Næstved. Salomon erhvervede et af de dengang nyopførte ”kartoffelrækkehuse” i Marstrandsgade 19, og han og Isidora fik seks børn. To af sønnerne, Hertz Max (kaldet Harry) og Willy Joseph, blev slagtermestre som deres fædrener, og de drev sammen med en kristen svoger 10 slagterforretninger i København. En søster, Ludovica, blev gift med Hans Nicolai Claus Christian Lundbeck, der senere grundlagde et ret så kendt medicinalfirma med navn efter hans efternavn.

En søn af Joseph Moses Rothschild og Bolette Wulff, Moses Joseph Rothschild, født i Slagelse den 11. januar 1824, blev uddannet som snedkersvend hos snedkermester Anders Hornung i Slagelse. Da han var blevet svend, rejste han først til Holbæk og derefter til Køge. Der blev han i 1850 indkaldt til krigstjeneste, blev såret i slaget ved Isted den 25. juli 1850 og døde på Flensborg Lazaret den 25. august 1850. Der er opsat en mindeplade for ham i Køge Kirke.¹² Moses var gift med Caroline Berendt, et barnebarn af Berendt Syskind og Eva Moses.

Berendt Meyer Israel, født 1827 i Slagelse som søn af Isak Israel og Henriette Meyer, blev uddannet som sadelmagersvend. Også han deltog i krigen 1848-1850 og var i ilden både ved Isted og Fredericia, men overlevede. Efter krigen slog han sig ned i Køge og blev der til sin død i 1890. Han blev gift med Moses Joseph Rothschilds enke. Berendts søster Hedvig Israel blev født i 1824 i Slagelse. Efter at være blevet jødisk konfirmeret rejste hun til København og ernærede sig ved prostitution, senere som bordelværtinde. Og det fortsatte hun med også efter at være blevet gift i 1858 med skibstømmer Jens Christian Clausen.¹³ I folketællingen 1885 bor hun i Farvergade 23 og har otte logerende, alle unge ugifte kvinder. Her boede hun til sin død i 1896.

En del personer rejste på deres ældre dage til København for at blive forsørget. Ifølge Anordningen af marts 1814

Jøderne i Slagelse – hvorfra kom de, og hvor drog de hen?

havde Mosaisk Troessamfund i København – efter eget ønske – forsørgelsespligten over fattige, gamle og syge jøder, der ikke kunne forsørge sig selv. Den ordning blev først ophævet med Steinckes sociallove i 1933.

Således rejste Eva Gumpert, født ca. 1781 i Friedrichstadt som datter af Jacob Berendt Gumpert og Serine Abraham, til København og fik et værelse i stiftelsen Meyers Minde bag synagogen i Krystalgade 12. Her er hun registreret i folketællingen 1840 og i alle senere folketællinger, til hun døde i 1865. Denne stiftelse var oprettet i 1825 i henhold til grosserer og hofråd David Amsel Meyers testamente, deraf dens navn. Evas ca. tre år yngre bror Abraham Jacob Gumpert rejste allerede som ung til København, hvor han blev udlært som guldsmed. Han boede i folketællingerne 1855 og 1860 i en anden af Mosaisk Troessamfunds stiftelser i Borberggade 41, kaldet Godgørenheden. Her døde han i 1864. Den yngre søster Bolette, født ca. 1790 i Friedrichstadt, døde i Godgørenheden i 1853.

I afsnittet om indvandring er Nathan Zacharias Nathan, der fik 11 børn, nævnt. Dem fik han med Esther Magdalene Samson, født ca. 1811 i Odense som datter af Samson Levin og Magdalene Heimann. Esther var barn nummer fem af syv, og fem af hendes søskende kom også til Slagelse. Brødrene Jonas, Jacob og Marcus, født henholdsvis ca. 1809, 1810 og 1814, alle i Odense, havde alle samme erhverv: Barometmager og optiker. En yngre søn, Valentin, født 1819, var dog slagtermester. Også Nathan Zacharias Nathan var barometmager og optiker. Nathan og Esther drog til København efter 1870, hvor Nathan døde i 1874. Esther boede de sidste par år af sit liv i Godgørenheden, hvor hun døde i 1883. Også Esthers brødre rejste til København, Jacob døde i Meyers Minde i 1886.

Af Moses Jacob Wedells og Caroline Salomons otte børn forblev to i Slagelse til deres død. Fem rejste til København (en døde som spæd), hvilket er ganske repræsentativt for de jødiske familier i Slagelse. Det er ligeledes repræsentativt, at kun to af de voksne børn fik jødiske ægtefæller (men forblev dog selv jøder).

Også formanden for menigheden i Slagelse, Aron Sa-

lomon, rejste til København kort før sin død i 1852. Aron Salomons datter Peroline, født ca. 1794 i Slagelse, blev gift med slagtermester i Kalundborg Meyer Levin Engell, født ca. 1782 i Gabsen ved Darmstadt i Tyskland. Peroline blev enke i 1867 og flyttede så til København til en tredje stiftelse, Lene Frænckels Stiftelse i Rosengården 3, hvor hun døde i 1872.

Af Abraham Moses og Ellen Levins seks børn skal datteren Betty Bolette omtales. Hun blev født i 1817 i Slagelse som barn nummer fire. Hun blev jødisk konfirmeret i Slagelse i 1814,¹⁴ men rejste kort tid derefter til Kalundborg, hvor hun ikke bare kom i huset, men også blev plejebarn hos Elias Roeskilde og Caroline David. I folketællingen 1855 er hun sågar benævnt ”Datter”. Betty forblev i Kalundborg til sin død i 1866, men blev begravet på den mosaiske begravelsesplads i Slagelse. På hendes gravsten er anført: ”Hendes Pleieforældre Agent E.I. Roeskilde og Hustru satte hende dette Minde”. Hun ligger ved siden af sine søskende Caroline og Moses, de tre eneste sten, der står midt på begravelsespladsen.

To af Bettys brødre, Lion og Salomon, født henholdsvis 1814 og 1823 i Slagelse, drog begge til Helsingør. De blev ikke gift, men boede sammen og ernærede sig henholdsvis som købmand og handelsbetjent. Salomon døde i Helsingør allerede i 1851, mens Lion på sine ældre dage drog til København, hvor han døde i 1886.

En anden af Salomon Isak Cohn den ældres sønner, Jacob Salomon Cohn, født 1812 i Slagelse, drog mod vest, nærmere bestemt til Middelfart, i 1835. Også han var slagtermester. Han blev gift med Henriette Margrethe Elfrida Berendt, født ca. 1799 i Nyborg som datter af slagter Berendt Moses, der var indvandret til Nyborg fra Bamberg (der ligger ved en biflod til Main). Det var i øvrigt Henriettes andet ægteskab. Hendes første mand, Gabriel Jacobi, var død i 1832 efterladende Henriette alene med syv mindreårige børn. Hun fik så yderligere fire børn med Jacob, to af dem døde dog som små. Den sidste af Jacobs brødre, Salomon Bezalel Cohn, født 1808 i Slagelse, blev skræddermester og slog sig ned i Næstved, hvor han døde i 1863. Han blev gift med Hanne Levin, hvis mor, Johanne (Hendel) Jacobsen, var (endnu) en datter af Jacob Abraham i Ringsted.

Jøderne i Slagelse – hvorfra kom de, og hvor drog de hen?

KONKLUSION

Kun få af de jøder, der har boet i Slagelse, er både født og døde der. Af de indvandrede kom nogle få – efter datidens rejseforhold – langvejs fra, men de fleste kom fra nærliggende købstæder som Roskilde, Ringsted, Korsør og Næstved. Af de udvandrede drog langt de fleste til København, andre til øvrige købstæder på Sjælland, mens kun et fåtal drog længere væk.

LITTERATUR

Dansk Jødisk Genealogisk Database:

<http://tom.brondsted.dk/djgdb/?ged=1&lang=da>

Den jødiske begravelsesplads i Slagelse:

<http://tom.brondsted.dk/mosaiskebegrovelser/?k-grd=13>

Folketællinger: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/rif/rif-collection/7>

Levy, Morten

1982 "Jøderne i Ringsted i 1700-tallet" i *Dansk Jødisk Historie*, 6+7, København 1982, s. 4-29.

Margolinsky, Julius

1978 *Jødiske Dødsfald i Danmark 1693-1976*. København: Dansk Historisk Håndbogsforlag 1978.

Mandtalslister: Slagelse Byfoged: Mandtal m.v. vedr. mosaiske trosbekendere (1814-1914) (https://www.sa.dk/daisy/daisy_forside)

Matthiesen, Christian Wichmann

1985 *Danske byers folketal 1801-1981*. København: Danmarks Statistiks trykkeri 1985, s. 13.

Salomon, Julius og Josef Fischer

1914 *Mindeskrift i Anledning af Hundredaarsdagen for Anordningen af 29. Marts 1814*. København: Danmark Loge U. O. B. B. No. 712. 1914.

NOTER

1. Mens de øvrige tal under feltet "Alle" i tabellen baseres på Matthiesens *Danske byers folketal 1801-1981*, stammer tallene fra årene 1787 og 1850 fra folketællingerne.
2. Margolinsky 1978, s. 631: "Slagelse, som i 1787 kunne tælle 11 jødiske personer; i 1801 var tallet vokset til 25. Omkring 1834... 90." De i denne artikel nævnte tal er baseret på min egen gennemgang af de respektive folketællinger. Ufejlbare præsentation af dem diskuteres ikke.
3. *Die Memoiren der Glückel von Hameln*. Weinheim: Beltz Athenäum Verlag 1994, s. 232.
4. Josef Goldschmidt, ID 5.331, fik lejdebrev til at nedsætte sig i København den 6. maj 1699.
5. Levy 1982, s. 12.
6. Margolinsky 1978, s. 631.
7. Se https://da.wikipedia.org/wiki/Bing_%26_Gr%C3%B8ndahl.
8. Se http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Medier/Redakt%C3%B8r/Anton_Bing.
9. Nathans søn, Samson Nathan, født 1839 i Slagelse, var uddannet som skomager, men blev krigsinvalid i 1864. Han ernærede sig derefter som frugthandler. Han døde i 1912 og blev som den sidste begravet på den mosaiske begravelsesplads i Slagelse.
10. Se http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Handel_og_industri/Direkt%C3%B8r/Martin_Dessau.
11. Hans far og dennes to brødre antog det mere enkle efternavn Lexner.
12. Se http://gravminder.blogspot.dk/2010/11/kge-sankt-nikolaj-kirke_06.html.
13. Jævnfør Rolf Dahls artikel "Glædeshuset bag Kultorvet, Sankt Gjertrudsstræde nr. 4 gennem tiderne" i *Historiske Meddelelser om København 2007-2008*, s. 148.
14. Betty Bolette var således et af de første børn, der blev konfirmeret i henhold til Anordningen af marts 1814, som indførte konfirmation for jøder i Danmark.

Jøderne i Slagelse – hvorfra kom de, og hvor drog de hen?

Polsk-jødiske flygtninges vej til Danmark fra 1968 og frem

RAM
BAM